

Sinema Bilgisi Üretmek

Generating Cinema Knowledge

Engin AYÇA¹

¹Yönetmen, senarist

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Engin AYÇA,

Yönetmen, senarist

E-posta/E-mail: enginayca@hotmail.com

Başvuru/Submitted: 05.04.2024

Kabul tarihi/Accepted: 02.05.2024

Atf/Citation: Ayça, E. (2024). Sinema bilgisi üretmek. *Filmvisio*, 3, 211-218.

<https://doi.org/10.26650/Filmvisio.2024.0011>

Öz

Yazıda, teorik ve pratik olarak özgün sinema bilgisi üretmenin gerekliliği ele alınmaktadır. Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde 19. yüzyılın sonunda kapitalist sistemin içine doğan sinema, Batılı ülkelerin kendilerine ait tarihsel ve kültürel birikimi çerçevesinde gelişmiştir. Böylece sinema, Batılı ülkelerin ticari ve ideolojik amaçları doğrultusunda şekillenerek tüm dünyaya yayılmıştır. Yazı, bu sistemin sinemasının dışına çıkmanın olasılıklarını ve sonuçlarını Türk sineması özelinde tartışmaya açmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sinema bilgisi üretmek, Batı'da sinema, Türk Sineması, seyirci

Abstract

The essay discusses the necessity of generating original knowledge of the cinema both theoretically and practically. Cinema, which emerged within the capitalist system in Europe and the United States of America at the end of the 19th century, evolved within the framework of the historical and cultural heritage of Western nations. Consequently, cinema was shaped in accordance with the commercial and ideological objectives of Western countries and disseminated globally. The essay discusses the potential and possible consequences of transcending the conventions of this cinematic system, particularly within Turkish cinema.

Keywords: Generating cinema knowledge, cinema in Western countries, Turkish cinema, spectator

Bugüne kadar hep başkalarının, kendi ülkelerinde, kendileri için ürettikleri sinema bilgilerini aldık. Bunları kendimize göre tartışmadık, eleştirmedik, aldık, aktardık, kendi bilgimiz yaptık.

Sinema ilk filmlerini üretmeye başladığı Batı'da sinemanın ne olduğu, ne olabileceği konusunda bir düşünce, bir öngörü yoktu. Ama halkın çok ilgisini çekiyordu. Sinemanın doğduğu ve gelişmeye başladığı ülkeler Avrupa ve ABD idi. Buralar kapitalist sanayi toplumlarıdır. Sinema buradaki kapitalist sistemin kucağında doğdu. Ve sistem, doğası gereği sinemayı bir yatırım ve ticaret alanı olarak düşünmeye, tasarlamaya başladı, sinemayı tanımladı, yönlendirdi. Bu, sistemin sinema düşüncesi idi, buna göre sinema bilgisi üretildi.

Sinema nedir sorusunu sistem bir yatırım ve ticaret alanı olarak öncelikle yanıtlarken, seyircilerin, yani halkın, yani tüketicilerin yönetilmesini, yönlendirilmesini de hep göz önünde tuttu. Sinema bütün dünyaya bu çerçevede yayıldı. Sinema olgusu böyle yerleşti.

Avrupa'da aydınlar, düşünürler sinemayı tartışmaya başladıklarında sinema zaten epey yol almıştı. Onlar sistemin bu sinema anlayışını sorgulamak, tartışmak yerine ona kültürel, sanatsal özellikler yüklemeye çalıştılar, kuramlar ürettiler. Sinema bir yatırım ve ticaret alanıydı ama kendine göre bir kültür de ürettiyordu, ayrıca sanat da olabiliirdi. Böyle bir sinema bilgisi de ortaya çıktı, yaygınlaştı.

Ülkeler kendi toplumsal, kültürel ve tarihsel yapıları içinde bu sinema bilgisine göre filmler ürettiler. Ortaya ulusal sinemalar çıktı. 1950'lere kadar, yani Soğuk Savaş dönemine kadar bu süreç böyle işledi. Özetle Batılı ülkeler kapitalist sistem içinde, onun gereklerine uyarak sinemayı kendi kültürel yapıları çerçevesinde şekillendirdiler. Bu, kapitalist Batı'nın sinema düşüncesi idi. Bunu bir bilgi olarak kayda geçtiler.

Seyirci, sistem için film pazarlanan bir kitleydi. Satılacak ürünler için nasıl bir pazar araştırması yapılıyor, pazar hazırlanıyorsa, filmler için de durum farklı değildi. Her ürün için uygulanan pazarlama teknikleri filmler için de uygulanıyordu. Seyirci sistem içinde söz sahibi değildi, yalnızca müşteri olarak görülüyordu, seyirci pazardı.

İşte bu sinema Türkiye'ye geldi, Türk halkına sunuldu. İnsanlar bu sinemanın seyircileri oldu. Sinema buydu, böyle yapılıyordu. Dolayısıyla bu sinemayla birlikte sinema bilgisi

de gelmiş oldu. Herkes sinemayı bu modele göre, bu şekilde öğrendi. Yapılmaya başlanan yerli filmler bu modele uymaya çalıştılar. Ama bu modeldeki Batılı konular ve işleniş şekilleri seyirciye pek yatkın gelmiyordu. Bize özgü bir sinema olabilir miydi? 1940'lı yıllarda bunlar tartışılmaya başladı. Yerli konularla filmler üretilmeliydi. O sıralarda yaygın olarak gösterilen Mısır filmlerine, Batı'dan gelen filmlere göre seyircilerin daha çok ilgi gösteriyor olmaları üzerine şarkılı, danslı melodramlar çekilmeye başlandı. 50'lere kadar bu tartışmalar, arayışlarla gelindi.

50'ler Türkiye için birçok konuda kırılma dönemidir. Sinema için ise yeni seyircilerin kapsam alanına girmesidir. Bu seyirciler ilk kez film seyredeceklerdir. Bunlar çokluk kırsal kesim insanlarıdır. Elektriğin ülke içinde yaygınlaşması sonucu sinema salon sayısı artmaya başlar, tarıma traktörün girmesiyle boşta kalan insanlar sanayi bölgelerine göçer. Seyirci yapısı değişir. Film pazarı genişlemiştir, film istenmektedir. Var olan kadrolar bu gereksinmeyi karşılayamaz. Film üretim alanına yeni insanlar girmek zorundadır. Ama yetişmiş, hazır insanlar yoktur. Ayrıca para da yoktur. Tefecilerden faizle alınan sınırlı borç paralarla işe koyulunur. Bu nedenle filmler kısa zamanda, sınırlı az negatifle çekilmek zorunda kalınır. Kısaca para yoktur, zaman yoktur, yetişmiş hazır insan yoktur, ayrıca sinemaya yön verecek, tartışacak düşünen insanlar yoktur. Oysa Batı'da bütün bunlar vardır. Batı sineması böyle bir yapının ürünüdür. Türk sineması ise yoklar içinde var olmaya çalışır. Ve ortaya Yeşilçam diye bir sinema çıkar. Yeşilçam'ın düşünce yapısını, bilgisini çözmek gerekir.

Yeşilçam ulusal bir sinemadır ve kendine özgüdür, dünyada bir benzeri yoktur, tektir. Yeşilçam sineması derken anladığımız, az sayıda yönetmenin gene az sayıda filmlerinin (ki çokluk Türk sineması tarihi yazarlar hep az sayıda olan bu filmler çerçevesinde kalmışlardır) dışında kalan altı binin üzerinde filmi içeren kümedir. Üretenlerin niyetlerine göre ticareti yapılan filmlerden oluşan bir sinemadır. Bu açıdan görünüşle Batı'daki sistem sinemasını sürdürmüş gibi görülebilir. Ama Türkiye'de, Batı'da olan o kapitalist sistem yoktur, oluşmamıştır. Bu sistemin yaptığı gibi bir yönlendirme, tasarlama söz konusu değildir. Sistemin yatırım ve ticaret, para kazanma ve kültür dayatma aracı konumu dışındadır. Kuşkusuz bizde de filmler parayla yapılmaktadır, para kazanma hedefindedir, para da kazanılır, yani bu işin ticareti yapılır. Ama bizdeki para borç paradır, tefecilerden faizle alınmaktadır, kısa sürede geri ödenmesi gerekmektedir. Dolayısıyla filmlerin iş yapması zorunludur. Batı'da sinemaya yatırım yapan sermaye, kazancıyla sermayesini büyütürken, bizde kazanılan para sinema dışı alanlara kaydırılmış, sermaye birikimi yoluna gidilmemiştir. Her film için yeniden borçlanılmıştır. Batı'da sistem sinemaya

yön verirken yararlandığı sinema dışı yüzlerce yıllık bir sanat ve kültür birikimi, felsefe geçmişi, bilgisi ve düşünen, tartışan, kuram üreten düşünce insanları vardır. Bütün bunlardan beslenen bir sinemadır Batı sineması. İşte bize bu kapsamda bir sinema gelmiştir. Yeşilçam'ı var edenler olayın bu boyutlarından habersizdir. Batı'dan film çekmenin yollarını öğrenip görünüşte onlar gibi filmler çekme uğraşına girmişlerdir. Bir sinema düşünceleri yoktur, Batı sinema bilgisiyle seyircilerin tutacağı filmler üretilip para kazanma peşindedirler. Ama bu bilgi para kazanacak filmler üretmeye yetmez. Başka bir bilgi gerekmektedir. Kültür çevrelerince üretilmiş kültürel, sanatsal bilgi yoktur. Ama bu bilgi zorunludur. Bu Türkiye'nin genel bir sorunudur. Burada da çözüm seyirciden gelir. Çünkü gerekli olan bu kültürel bilgi seyircide vardır. Seyircinin bu kültürel bilgisi sinemamıza geçer, yön verir, Yeşilçam sineması oluşur.

Batı'da para kapitalist sistemdedir. Bizde ise para seyircidedir. Batı'da kapitalist sistemin sinemaya yatıracak sermaye birikimi vardır. Bizde böyle bir durum söz konusu değildir, parasal sermaye yoktur, bizde para seyircilerdedir. Batı'da kapitalist sistemin sermayesinin seyirciye yön verdiği bir sinema gelişirken, bizde seyircinin -parası karşılığı- kültürünün yön verdiği bir sinema gelişmiştir. Her iki durumda da parayı veren düdüğünü çaldırmıştır. Bu nedenle Yeşilçam'ın özelliklerini seyircinin bu kültürünün içinde aramak gerekir. Ama biz seyircinin (halkın) kültürel derinliğinin yeterince ayırında değiliz. Bu konuda da bilgilerimiz yeterli sayılmaz. Batı'dan öğrendiğimiz bilgilerle Yeşilçam sinemasını anlamaya, değerlendirmeye çalışıyoruz.

Batı sineması bir Batı markasıdır. Kapitalist sistemin gereği olarak Batı'da kendi markaları oluşmuştur. Marka ürünlerin standart özellikleri olur, öyle pazarlanırlar. Filmlerin anlatım dili herkesin kolayca anlayacağı, çözebileceği şekilde (formatlarda) olmalıdır, standardize edilmelidir. Hollywood bant üretim sistemiyle bu işi çözmüştür ve bütün dünyaya örnek oluşturmuştur, herkes de hala bunun peşinden gitmektedir. Bu bir çeşit konfeksiyon üretimdir, anonimdir. Oyuncular da sistem için birer markadırlar, kariyerleri içinde markalaşırlar. Filmlerin pazarlaması ve satışı bu marka oyuncularla yapılır. Oyuncular marka tiplerdir, marka özelliklerini filmlerde korurlar. Yönetmenler de markalaştırılır. Markaların konfeksiyon sineması aslında anonim bir sinemadır. Ülkelerin özelliklerine göre çeşitlilik gösterir.

Yeşilçam da görünüşte böyle bir sinema izlenimi vermektedir. Dili herkesin anlayabileceği yalın bir dildir ve markalaşmış oyuncuları vardır. Ama bu, sinema piyasasının tasarladığı bir durum değildir. Tasarım seyirciden gelmektedir. Oyuncuları,

seyirciler piyasanın önerdikleri içinden kendisi seçmektedir ve konumunu belirlemektedir. Oyuncular seyircinin bu konumlandırmalarının dışına çıkamazlar ve hep aynı kişileri oynarlar. Kapitalist sistemin mantığıyla bakıldığında markadırlar. Ama seyirci açısından bakıldığında durum farklıdır. Olay kültürel, halkın (seyircinin) kültürüne, onun isteğine, yönlendirmesine göredir. Kapitalist sistem kültürüne göre değildir. Gene geldik halkın (seyircinin) kültürünü çözmeye. Halkın görece kentsel kültüründe Karagöz var, tuluat var, orta oyunu var, meddahlık var. Kırsal kültürde masal, destan, türköl hikâye anlatma var, seyirlik oyun var. Yeşilçam bunlardan besleniyor. Bütün bu anlatıların hepsi tiplere dayanmaktadır. Bu tipler oyunculara göre değişmemekte, hep aynı kalmaktadır. Her tipin kendi oyuncuları vardır. Yeşilçam'da iki öbek tip vardır. Başrollerdeki kahraman tipleri ve bunun dışında kalan karakter tipleri. Başrollerdeki kahraman tipleri destan tipleridir, destan kahramanlarıdır, bütün toplumu temsil ederler, her yerde ve zamanda yaşarlar. Karakter tiplerin özelliklerini daha çok orta oyunda, tuluatta, Karagöz'de görürüz. Zamana ve yere göre değişiklik, çeşitlilik gösterebilirler. Bütün halkı değil, farklı kesimleri temsil ederler. Bu nedenle karakter tiplerdir. Karakter tiplerin oyuncuları bellidir ve hep aynı karakter tipi oynarlar. Başroldeki kahraman tipi kadın ve erkek olarak iki tanedir. Bu tiplerin genel özellikleri değişmez. Kadın ve erkek başrol oyuncuları hep bu tipleri oynar, bu tiplerin oyuncularıdır. Kuşkusuz, oyuncular kendi özelliklerini yansıtır ama tipleri değiştiremezler. Geleneksel kültürümüzün köklerine baktığımızda oradaki kahramanlarının hepsinin tiplere dayandığını, 'tarihsel jestus'ları olduğunu ve epik özellikler taşıdığını görürüz. Meddahın, anlatıcının çoğul hali gibidirler, seyircilere hikâyeler anlatırlar. Yeşilçam sineması da aslında çoğu meddah gibidir. Her tip kendi öyküsünü oynar, anlatır. Senaryocular, yönetmenler, oyuncular Yeşilçam'ın anlatıcılarıdır, meddahlarıdır. Ama bunun böyle olması sinema çevrelerinden kimse tasarlamamıştır. Zaman içinde kendiliğinden tasarlanmış bir kültürün sinemamızda yol bulmasıdır olay: Yeşilçam.

Bizim şimdi bunun bilgisini oluşturmamız gerekiyor. Kendiliğinden bilinçaltı bu olayı, olguyu bilinç düzeyine çıkartmalı ve üzerine düşünmeliyiz.

Yeşilçam sineması bize özgüdür, bizim insanımıza, toplumuza özgüdür, bizim kültürümüzden beslenir. Aslında bütün ülkelerin sinemaları da böyledir. Her kültür ortamının kendi özelliklerini taşıyan bir sineması vardır. Konu bu sinemaları var eden çevreyle ilgilidir. Her ülke için bunun göz önüne alınması gerekir. Filmler para yatırılarak çekildiği için paranın kimde olduğu ve ne niyetle üretim yaptığı önem kazanır. Genelde bütün dünya sinemalarında para sermaye sahiplerindedir, buna göre kurulan düzendedir.

Sonuçta ortaya düzen sinemaları çıkmaktadır. Ve düzen, sansür ve benzeri denetleme yollarıyla, sınırlarıyla bu sinemaları belli bir çerçeve içine sokmaktadır. Sansür bizde de olmuştur. Bizdeki sansür devletin sansürüdür, kapitalist sistemin değil. Kapitalist sistem de kuşkusuz sansürü devlet eliyle yapmaktadır, ama bu devlet sermayenin devletidir. Ayrıca kapitalist sistem bizim gibi ülkelerin devletini etkileyip yönlendirmektedir. Soğuk savaş dönemi, sistemin komünizm tehdidine karşı korunması gerekmektedir. Ahlak ölçülerinden daha çok bu tehdit öncelikli olmuştur ülkemizde. Devletimiz halkımızı komünizme karşı korumak için sansürü sinemamızda uygulamıştır. Bu koşullar altında Türkiye’de filmler üretilmeye çalışılmıştır. Gerçekçi, toplum sorunlarıyla ilgili, eleştirel filmler sansür tarafından hep engellenmiştir. Uygulama iki aşamalıdır. İlk aşama, çekim öncesi senaryoların denetlenmesi, ki yapımcılar yasaklanacak filme para yatırmamak için bunu hep savunmuşlardır, ikinci aşama bitmiş filmin denetlenmesidir. Günlük yaşam, günlük ilişkiler, sorunlar bu nedenle sinemamızda işlenememiştir. Bu koşullar altında seyirci film istediği için filmler çekilir. Senaryolar buna göre yazılır. Somut yaşam yerine soyut bir dünya kurulur. Bu bir masal dünyasıdır, zaman ve mekân dışıdır. Başka bir boyutta insanları ve toplumu anlatan öyküler oluşturulur. Ama gene de öyküler, bu toplumun, bu insanların öyküleridir. Yeşilçam bu öykülerin sinemasıdır. Seyirciler bu öyküleri benimserler, severler, yadırgamazlar, sahici bulurlar. Bu arada zaman zaman az da olsa güncel toplum sorunlarını göstermeye, işlemeye çalışan filmler de sansüre rağmen yapılabilmektedir. Ama bu filmler geniş kitleye ulaşamamışlar ve sürekli olamamıştır. Oysa Yeşilçam filmleri bugün bile eski ve yeni kuşaklarca rahatça tekrar tekrar seyredilebilmekte, benimsenmektedir. Çünkü Yeşilçam bizim topluma ait başka bir gerçekliği yakalamış, yansıtmıştır. Bunda da seyircinin tepkilerini, duygularını yakalayabilmiş filmlerin üretilmesinde çalışan herkesin payı vardır. Ortak bir üretimdir söz konusu olan, anonimdir, Yeşilçam tarzı bir Türk sinemasıdır bu. Türk insanının (seyircisinin) insanlı, toplumsal, kültürel kimliğini yansıtmaktadır. Dışarıdan dayatılan bir durum değildir, seyircinin istediğidir. Seyircinin içgüdüleriyle, alt bilinciyle kültürel kimliğine sahip çıkmasıdır. Bu kültürel kimliğin kökleri eskilere gider, çok derinlerde. Kapitalist düzenin ihraç ettiği, bütün dünyaya yaymaya çalıştığı emperyal kültürü, emperyal sinema anlayışını, bilgisini Yeşilçam bir şekilde etkisiz duruma getirebilmiştir. Çekim tekniklerini Batı sinemasından öğrenmiş, içine seyircinin kültürel özelliklerini koymuştur. Kuşkusuz yabancı filmlerden, romanlardan çok yararlanmış ama bunları uyarlamamış, kendi kimliğinde eritmiş, yerleştirmiştir. Bu olay yabancı filmlerin seslendirme aşamasında da olabildiğince gerçekleşmiştir.

Şimdi bizim bütün bu oluşumlardan dersler, sonuçlar çıkarmamız, sinemamız üzerine düşünmemiz, bilgi üretmemiz gerekiyor. Sinema nedir sorusu gerçekliğini sürdürmektedir

ve hala bize göre tam yanıtı yoktur. Kapitalist sistemin bu soruya yanıtı bellidir, bütün dünyaya da ihraç edilmiştir. Sistem için kurallarını koymuştur. Herkes kuralına göre hareket etmektedir. Sinema, kapitalist sistemin boyunduruğundan kurtarılacak yeniden tasarlanmayı, yaratılmayı beklemektedir. Bu yolda, önümüzde tarih içinde kendi yaratıcı kimlikleriyle, kendi kişisel sinema bilgisini üretmiş, buna uyan filmler yapmış birçok yönetmen örnekleri vardır. Kapitalist sistemin sinemasına mahkûm değiliz. Kapitalizme de mahkûm değiliz. Kapitalist sistem, sinemayı bir yatırım ve ticaret alanı olarak gördüğü için sinema anlayışını ve film türlerini bu amaca en uygun bulduğu konumda kullanmıştır. Sinema dendiğinde akla hemen düzenin bu anlayışına uygun üretilmiş öykü anlatan, oyunculara yaslanan belli bir uzunlukta olan kurmaca filmler gelmektedir. Yazılan sinema kitapları da bu filmler üzerine kuruludur. Sinema okullarında bu öğretilmektedir. Sinemanın diğer alanları hep yan ürünler olarak görülmüştür. Burada her türlü belgeseller, kısa filmler, canlandırma filmler vardır. Sinema bunlarla bir bütündür. Kapitalist sistem sinema salonlarında ve televizyon kanallarında gösterilecek bütün film türleriyle ilgilenmekte, bu film türlerinin üretimlerine yatırım yapmakta, katkı sağlamaktadır. Dünyadaki sinema salonlarının ve TV kanallarının büyük çoğunluğu sistemin denetimi altındadır. Kapitalist sistem bir şekilde sinemayı denetlemektedir. Sistemin dışında var olabilmek çok zordur. Bu olası mıdır? Sinema adına bu olmak zorunda, örnekleri de var. Yaratıcı, kişisel özgün filmler tasarlayan, çekebilen sinemacılar az değil. Sayılarının çoğalması gerek. Batı Avrupa'daki 1800'lerin sonunda resim alanındaki gelişmeleri, oluşumları gözümüzün önüne getirebiliriz. Ressamlar bunu başardılar ve zamanın resim anlayışını kökten değiştirdiler. Olabiliyormuş demek. Bütün diğer sanat alanlarında da olabildi. Sinema için de bu olmakta. Olay, sistemin sinema anlayışının dışında, farklı bir sinema tasarlayabilmekte. Bunu Godard, Angelopoulos, Tarkovski, Solanas, Rocha gibi birçok sinemacı yapabildi. Bizde Nuri Bilge Ceylan bu yolda ilerlemekte. Bu bir tasarım işidir. Her tasarımın bir yazılımı, bilgisi olur. Dünya'da üretilmiş sinema bilgilerini, yazılımlarını, tasarımlarını öğrenmek, bilmek bizi zenginleştirir, bize yol gösterebilir. Kendi sinema bilgimizi, tasarımlarımızı, yazılımlarımızı yapmamıza katkı sağlayabilir. Konu, özgün, özel ve yaratıcı olmaktır. Yalnız yürümeyi göze almaktır. Zaman en iyi değerlendirendir. Sinemamızı özgün ve özel kılacak nedir, hangi zemindir? Kuşkusuz bu, kültürel ortamdır, kültürel zemindir. Seyircisiz sinema olmaz deniyor. Doğrudur. Ama seyirci esir edilmişse, etki altına alınmışsa, koşullandırılmışsa, yabancılaştırılmışsa, ne yapılabilir? Van Gogh yaşarken hiç resim satamamıştı, ama kendi özel, özgün resimlerini yapmaktan vazgeçmedi, ödün vermedi. Biz Türk sineması olarak dünyaya kendi özgün sinema anlayışımızla, tasarım ve bilgimizle çıkabiliriz. Yeşilçam bunu kendi koşullarında bir ölçüde yapabildi. Yeşilçam toplu bir hareketti, oluşumdu, anonimdi, bozulmamış

kendi öz seyircisiyle bunu yaptı. Şimdi böyle bir seyirci yapısı yok. Seyircisiz ya da çok sınırlı bir seyirciyle yola çıkmayı göze almak gerekiyor. Bunun için sinema bilgimizi, tasarımıımızı oluşturmak, yeni yapım ve ulaşım yolları bulmak zorundayız. Kolay gelsin!